

Teljesítmény és láthatóság Hogyan támogatja a Magyar Tudományos Akadémia a kutatónőket?

Tanulmányomban a női kutatók szakmai előmenetelének két legfontosabb feltételeként tárgyalom a teljesítmény és a láthatóság kérdését. Előbb a teljesítménnyel kapcsolatos legfrissebb vizsgálatokról kívánok beszélni, amelyek eredményét több tanulmányban közölte a MTA lapja, a *Magyar Tudomány*.

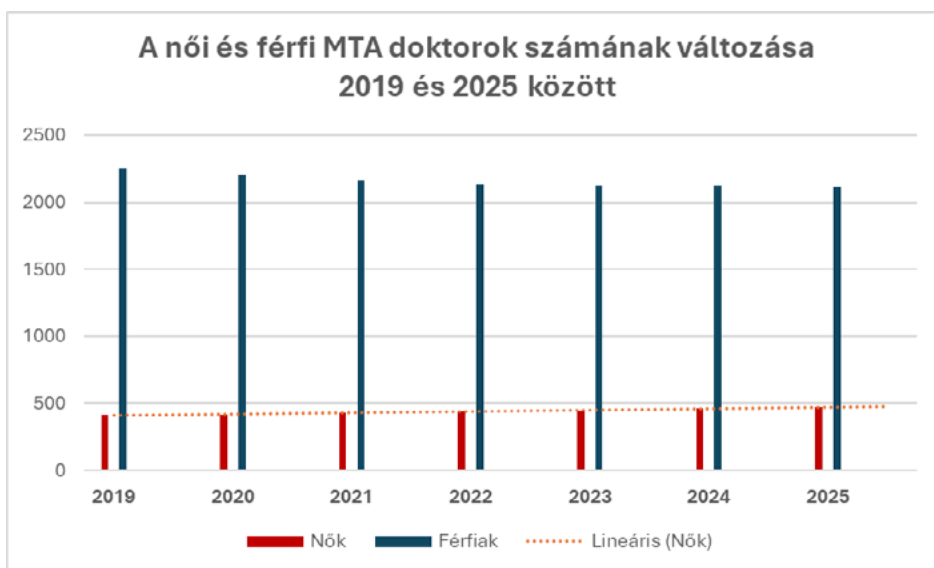
A női kutatók teljesítménybeli lemaradásáról

Közismert, hogy a női kutatók szakmai előmenetele elmarad a férfiakétól. Kérdés, hogy mivel magyarázzuk ezt az emberemlékezet óta fennálló helyzetet: mi okozza a rendszerszintű lemaradást a női kutatók karrierbeli érvényesülésében? Elfogadható-e magyarázatként az, hogy a tudomány is éppen annyira férfiuralmú, mint a társadalom? Kizárólag strukturális, rendszerszintű okokról van-e szó? Lehetséges, hogy a publikációs teljesítmény valójában azonos, de láthatóságát a társadalmat átszövő szexizmus gátolja, vagy legalábbis korlátozza? Esetleg maga a publikációs teljesítmény sem azonos, nemcsak annak elkönyvelése, megítélése? – Tanulmányom első felében ezekre a kérdésekre keresem a választ, előbb feltárva azokat a problémákat, amelyekkel szembesülnünk kell.

Az alapprobléma, a foglalkoztatási piramis és annak a tudományos életre való leképezése, az egyre nyíló olló mindenki előtt ismeretes. Hiszen míg a doktori képzésben részt vevő hallgatók között nagyjából ugyanannyi a nő, mint a férfi, addig a doktori fokozatot megszerző nők aránya kis mértékben csökken: 47,5%. A nemeknek ez a még szinte egyenlő eloszlása jócskán felborul az MTA doktora címet megszerzők között: 2025 végéig az MTA doktora tudományos címet megszerzett kutatók száma összesen 2593 volt, ebből 475 nő és 2118 férfi. Vagyis a női MTA doktorok pusztán a teljes létszám 18,32%-át teszik ki.

	A nő és férfi MTA doktorok számának változása 2019 és 2025 között						
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Nők	418	415	431	441	450	460	475
Férfiak	2259	2204	2168	2131	2122	2128	2118
Összesen	2677	2619	2599	2572	2572	2588	2593
A nők aránya	15,61%	15,85%	16,58%	17,15%	17,50%	17,77%	18,32%

Forrás: MTA Doktori Tanács

Forrás: MTA Doktori Tanács

Látható, hogy a nők a 20%-ot sem érik el egy olyan versenyben, amely – az MTA doktora cím megszerzésével – a magasabb szintű karrierlehetőségek megnyílását jelentené. Mi több, az MTA doktora cím megszerzése a jelölt saját elhatározásán múlik, vagyis a PhD-vel rendelkezők továbblépési hajlandóságán, a legfelsőbb tudományos cím megszerzése érdekében a személyes és szisztémikus akadályok leküzdésére való elszántságán.

Mindez nem mondható el a levelező tagságról, amely nemcsak a teljesítménynek, de a teljesítmény megítélésének is függvénye; s amennyiben a nők a férfiakkal azonos teljesítmény ellenére szenvednek hátrányt, akkor valóban rendszerszintű problémáról beszélhetünk. Az MTA (ideálisan) 365 tagot számlál (beleértve a levelező és a rendes tagokat), akik közül jelenleg 37 a nő.

(Még rosszabb a helyzet, ha történetében tekintjük a tagok nemek szerinti eloszlását: 1825-ös megalapítása óta az MTA-nak összesen 3306 tagja volt, közülük 50 nő.) És egyértelmű az is, hogy minél magasabbra tekintünk, annál kevesebb nőt találunk a felsőbb vezetői szinteken, az egyetemi és kutatóintézeti vezetők között.

E felemás helyzet okai között találjuk a bátorító családi környezet hiányát, a munkahelyi környezet visszafogó erejét, a kulturális normákat, az egyéni tényezőket, valamint a nagyon látványosan jelentkező strukturális akadályokat. Ezen akadályok között Toldy Andrea és munkatársai hármat neveznek meg: a „szivárgó csővezeték” (amelynek következtében mintegy eltűnnek a női kutatók), a „ragacsos padlót” (ami miatt a női kutatók nem tudnak túllépni az egyetemi és kutatóintézeti középszinteken) és az „üvegplafont” (amely a szervezeti előmenetel előtt szab átléphetetlen korlátot a nők számára) (Toldy 2025, 1773-1774). Véleményem szerint a szivárgó csővezeték és a ragacsos padló inkább a pálya első kétharmadában jelentkezik hátráltató tényezőként, míg az üvegplafon inkább az utolsó egyharmadban működik az előmenetelt blokkoló akadályként. Míg a szivárgó csővezeték és a ragacsos padló inkább a teljesítmény megtorpanását jelzi, addig az üvegplafon külső korlátként szab gátat a szakmai feljebbjutásnak.

Toldy Andrea és szerzőtársai európai összehasonlításban vizsgálják a női kutatók helyzetét, különös tekintettel a kutatói életpályát befolyásoló strukturális tényezőkre és a kutatásfinanszírozási rendszerek sajátosságaira. A szerzők rámutatnak, hogy Magyarországon a nők aránya a tudományos pályán – különösen a kutatói és mérnöki pozíciókban – az egyik legalacsonyabb az Európai Unióban, ami részben a tudományos karrier és a családi élet összeegyeztetésének nehézségeivel függ össze. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a kutatói pálya különböző szakaszaiban eltérő tényezők hatnak a nők teljesítményére, beleértve az egyéni, családi, társadalmi és intézményi hatásokat.

A szerzők elemzik a publikációs teljesítmény és az idézettség nemek szerinti különbségeit is. Az adatok szerint a pálya elején a férfi és női kutatók teljesítménye hasonló, később azonban különbségek jelennek meg, amelyek jelentős részben a gyermekvállalással összefüggő karrierszünetekkel magyarázhatók. A kutatási eredmények szerint „a 36–40 év közötti korosztályban szignifikáns különbség mutatkozott a gyermeket nevelő nők kárára” (Toldy et al. 2025, 1776). A gyermekvállalás nem csupán átmeneti kiesést okoz: hatása a tudományos teljesítmény mérőszámaiban hosszabb távon is kimutatható. A tanulmány megállapítása szerint „a gyermekvállalás az életpálya bármely időszakában hatással van a pályára, mivel karriermegszakítással jár, aminek elhúzódó hatásai is vannak” (Toldy et al. 2025, 1776).

A szerzők hangsúlyozzák, hogy a jelenlegi kutatásértékelési és pályázati rendszerek sokszor nem kezelik megfelelően a karrierszüneteket. Ez különösen a fiatal kutatók számára jelent problémát, mivel a gyermekvállalás időszaka gyakran egybeesik a pálya azon szakaszával, amikor a legfontosabb kutatási pályázatok benyújthatók.

A szerzők több javaslatot is megfogalmaznak a méltányosabb értékelési és finanszírozási rendszer kialakítására. Rámutatnak, hogy a karrierszünetek beszámítása alapvető feltétele a reális teljesítményértékelésnek: „a karrierszünet kerüljön beszámításra tudományometriai értékelés és egyéb teljesítményértékelések során” (Toldy et al. 2025, 1784). Emellett indokoltnak tartják, hogy a gyermekvállalással összefüggő kedvezmények ne csak a PhD megszerzése után született gyermekek esetében legyenek érvényesek, mivel „a gyermekgondozás terhei nem szűnnek meg a PhD megszerzésével” (Toldy et al. 2025, 1784).

Összességében a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a nők tudományos pályán való alulreprezentáltságát komplex, egymással összefüggő tényezők alakítják. A szerzők szerint a kutatásfinanszírozási és értékelési rendszerek tudatos átalakítása – különösen a gyermekvállalással összefüggő karrierszünetek méltányos kezelése – kulcsfontosságú feltétele a két nem egyenlőbb részvételének a tudományban.

Kaptay György és Palotás Árpád Bence kiterjedt mintán végzett elemző vizsgálatot a publikációs adatok nemek szerinti eloszlására vonatkozóan, lebontva az adatokat nem és kor (valós életkor és kutatói életkor) szerint egyaránt. Vizsgálati eredményeik az alkalmazott módszerek egyedisége ellenére nagyrészt egybeesnek Toldy Andrea és szerzőtársai állításaival.

A szerzők alapfeltevése szerint a nők és férfiak között nincsen lényeges különbség sem kognitív képességekben, sem potenciális tudományos teljesítményben, ezért ideális esetben a két nem részarányának közel azonosnak kellene lennie a tudományos életben. Ennek ellenére a magyar tudományos intézményrendszerben a nők aránya a ranglétra magasabb szintjein jelentősen alacsonyabb, ami strukturális egyenlőtlenségre utal.

A szerzők rámutatnak, hogy miközben a diplomások körében a nők aránya már meghaladja az ötven százalékot, a tudományos elitben jelentős alulreprezentáltság figyelhető meg. A Magyar Tudományos Akadémia rendes és levelező tagjai között például mindössze mintegy tizednyi a nők aránya. A szerzők szerint „a férfítöbbségű szavazók által konzervált 'hagyomány' az, hogy jelenleg akadémikusainknak csak 10,7%-a nő” (Kaptay – Palotás 2025, 1794). Ennek érzékeltetésére bevezetik a „macsóindex” fogalmát, amely azt mutatja meg, mennyire tér el egy adott társadalmi csoport nemi aránya az ideá-

lisnak tekintett 50 százalékos egyensúlytól. Az adatok szerint minél magasabb tudományos pozícióról van szó, annál nagyobb az eltérés.

Az elemzés empirikus alapját az MTMT adatbázisa adja. Kaptay György és Palotás Árpád Bence 2025. január 18-án töltötte le az MTMT teljes adattárát; ennek alapján több mint 16 ezer kutató adatait dolgozták fel, amelyek összesen 1,44 millió publikációt és közel 8 millió független hivatkozást tartalmaztak. A vizsgálat során különös figyelmet fordítottak a tudományos pálya időbeli dimenziójára: a kutatói életkort az első publikáció megjelenésétől számították. A teljesítmény mérésére elsősorban a Hirsch-indexet használták, mivel az „jelenleg az egyetlen komplex tudománymetriai mérőszám az MTMT-ben” (Kaptay – Palotás 2025, 1797).

A felmérés megerősíti, hogy a kutatói pálya kezdeti szakaszában nem mutatható ki lemaradás a női kutatók teljesítményében. Sőt, a statisztikai trendek alapján a fiatal női kutatók sok esetben jobban indulnak, mint férfitársaik. Ez különösen igaz az 1985-ben születettek esetében, ahol a férfiak és a nők első publikációi nagyjából ugyanabban az életkorban születtek. Ez a trend a nők javára tűnik változni, amennyiben az 1995 utáni születésűek között a nők már korábban jelentkeznek első publikációikkal (Kaptay – Palotás 2025, 1798).

A lemaradás a pálya későbbi szakaszában jelenik meg. A publikációs és hivatkozási adatok elemzése szerint a női kutatók tudományos teljesítménye a kutatói életkor előrehaladtával egyre inkább elmarad férfitársaikétól. A szerzők ezt elsősorban a családalapítás és a gyermekvállalás időszakával hozzák összefüggésbe. Értelmezésük szerint „a női kutatók életidejük és életenergiájuk nagyobb részét áldozzák fel a család és a gyermekek oltárán, mint a férfi kutatók” (1801). Ennek következtében a női kutatók ebben az időszakban kevesebb publikációt tudnak megjelentetni, ami hosszabb távon a hivatkozások számában és a H-indexben is megmutatkozik.

A férfiak és nők átlagos publikációs és hivatkozásvonzó teljesítménye:

Jellemző	átlag	férfiak átlaga	nők átlaga	nők a férfiakhoz képest
publikációk száma	144	161	114	-29,2 %
független hivatkozások száma	965	1178	558	-52,6%
azokból számolt H-index	11,0	12,1	8,80	-27,3 %

(Forrás: Kaptay – Palotás 2025)

Ha a számok szigorú átlagát tekintjük, elmondható, hogy a nőknek kevesebb publikációjuk van: 114, szemben a férfiak 161-es átlagával. Vagyis a nők majdnem 30%-os elmaradást mutatnak publikációs teljesítményük tekintetében. Természetesen így a független hivatkozások száma és a H-index is alacsonyabb lesz. „Ez logikus, ha elfogadjuk, hogy a nők és a férfiak átlagban azonos értékű és ezért átlagban azonos hivatkozásvonzó képességgel bíró tudományos műveket írnak” – írják (Kaptay – Palotás 2025, 1799–1800).

A tanulmány egyik legfontosabb eredménye a fenti időhátrány számszerűsítése. A statisztikai modellek alapján a női kutatók tudományos teljesítménye bizonyos életkori szakaszokban több évnyi késéssel éri el a férfi kutatók átlagos szintjét. Az alábbi két táblázat látványosan mutatja ezeket az adatokat.

Férfiak kutatói (és valós) életkora	Női kutatók lemaradása kutatói- (és valós) években
0 (22,4)	0 (-1,9)
5 (28,1)	1,6 (0,6)
10 (33,7)	3,5 (3,6)
15 (39,4)	5,7 (6,9)
20 (45,0)	8,8 (11,4)
25 (50,7)	14,0 (18,4)
28 (54,1) és felette	„végtelen”

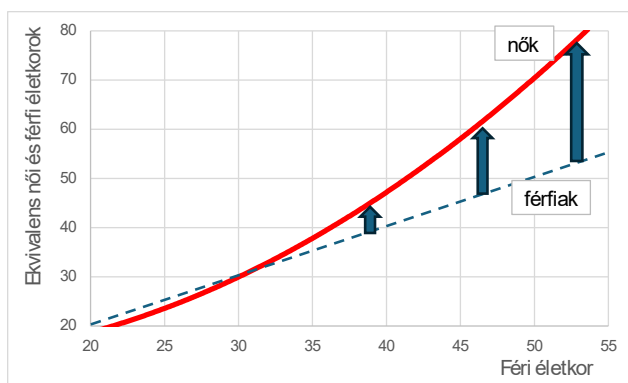
Forrás: Kaptay – Palotás

Női kutatók kutatói (és valós) életkora	Női kutatók lemaradása kutatói (és valós) években
0 (20,5)	0 (-1,9)
5 (26,7)	1,2 (0)
10 (33,0)	2,5 (2,1)
15 (39,2)	3,9 (4,2)
20 (45,4)	5,5 (6,6)
25 (51,7)	7,3 (9,3)
30 (57,9)	9,3 (12,1)
35 (64,2)	11,7 (15,4)

Női kutatók kutatói (és valós) életkora	Női kutatók lemaradása kutatói (és valós) években
40 (70,4)	14,6 (19,3)
45 (76,6)	18,2 (23,9)
50 (82,9)	22,5 (29,4)
55 (89,1)	27,6 (35,7)

Forrás: Kaptay – Palotás

Látható, hogy például egy tízéves kutatói életkorral rendelkező férfi kutató átlagos teljesítményét a női kutatók csak 2,5 évvel később érik el; a 40 éves kutatói életkorral rendelkező férfiak előnye 14,6 év, míg az 55 éve a tudományos pályán működő férfiak előnye 27,6 esztendő. Vagyis az időhátrány már a pálya középső szakaszában 10–20 életévben mérhető. A különbség tehát nem csupán átmeneti eltérés, hanem kumulatív hatás eredménye, amely a tudományos karrier egészére kihat. Az azonos tudományos teljesítményhez tartozó férfi és női életkorok közti különbség ollója fokozatosan szétnyílik, s a nők csak 80-hoz közeledve érik (érnek) el az 50-egynéhány éves férfiak teljesítményét

Forrás: Kaptay – Palotás

A szerzők újból és újból hangsúlyozzák, hogy ez a különbség nem a képességek különbözőségéből fakad, hanem társadalmi szerepelvárásokból és életpálya-szerkezeti tényezőkből. A családi feladatokból fakadó idővesztés miatt „a női kutatók által meg nem írt tudományos művekre aztán elmaradnak a hivatkozások” is (Kaptay – Palotás 2025, 1794), ami a tudománymetriai mutatókban hosszú távon is kimutatható lemaradást eredményez.

A tanulmány végkövetkeztetése szerint a jelenlegi tudományos értékelési és előléptetési rendszerek – amelyek elsősorban kumulatív publikációs és

hivatkozási mutatókra támaszkodnak – nem veszik kellőképpen figyelembe ezt a strukturális különbséget. A szerzők ezért úgy vélik, hogy a tudományos intézményrendszernek olyan szabályokat kellene kialakítania, amelyek kompenzálják a női kutatók családi szerepekből adódó idővesztését. Véleményük szerint csak így kerülhető el, hogy a jelenlegi alulreprezentáltság tartósan fennmaradjon. A szerzők reménye szerint az empirikus adatok hozzájárulhatnak olyan kompenzációs szabályok kialakításához, amelyek „a női kutatóknak visszaadják azokat a többletelveket, amelyeket férfitársaikhoz képest ... családjuk létrehozására és gyermekeik felnevelésére fordítottak” (Kaptay – Palotás 2025, 1794).

Kurutzné Kovács Márta rövid írása az MTA *Nők a kutatói életpályán* elnöki bizottság égisze alatt 2024. novemberében tartott MTÜ-rendezvény tanulságai kapcsán hívja fel a figyelmet arra, hogy a női tudományos karrier és a gyermekvállalás összeegyeztetése strukturális nehézségekbe ütközik. A szerző szerint a női kutatók pályáján tapasztalható lemaradás döntően a gyermekvállalás időszakához kapcsolódik, amely a tudományos pálya szempontjából (is) éppen a legproduktívabb éveket érinti.

A tanulmány egyik kardinális felismerése, hogy a problémát gyakran túl szűken értelmezik: nemcsak a megszületett gyermekek gondozása okoz idővesztést, hanem gyakran már a fogantatás és a születés közötti időszak is jelentős fizikai és pszichés terheket ró a nőkre. A statisztikai számok mögött gyakran láthatatlan veszteségek húzódnak meg: sikertelen terhességek, elvesztett magzatok és hosszú kezelések. Ezek a tapasztalatok ritkán jelennek meg a tudományos diskurzusban, pedig jelentősen befolyásolják a nők életpályáját. A szerző hangsúlyozza: „Nem könnyű összeegyeztetni a nők gyermekvállalását a sikeres tudományos karrierrel” (Kurutzné 2025, 1807). A várandósság, a veszélyeztetett terhesség, a vetélések vagy a meddőségi kezelések mind olyan nehézségekkel járnak, amelyek gyakran éveket vonnak el a kutatói munkától: „pontosan ekkor vész el a női életből sok-sok alkotói év és energia” (Kurutzné 2025, 1808).

A tanulmány következtetése szerint a női kutatók lemaradását nem egyéni döntések, hanem életciklushoz kötődő biológiai és társadalmi tényezők okozzák. Ezért a szerző olyan intézményi megoldásokat sürget – például rugalmasabb életkori határokat és kompenzációs lehetőségeket –, amelyek visszaadják a tudományos pályán elvesztett időt, és figyelembe veszik a gyermekvállalásból fakadó sajátos terheket.

Acsády Judit és Gábor Csilla az MTA tagságában megfigyelhető nemi arányokat elemzi, különös tekintettel az utóbbi évek tagválasztásaira. A szerzők statisztikai adatok segítségével, történeti kontextusba helyezve mutatják be, hogy a női kutatók tudományos teljesítményéhez képest rendkívül alacsony a nők aránya az akadémiai tagságban.

A tanulmány egyik fő megállapítása, hogy „[a] nők száma az MTA rendes és levelező tagjai között messze elmarad a nők tudományos eredményeinek tükrében elvárható képvisellettől” (Acsády – Gábor 2025, 128). A kutatás különösen a 2019-es és 2022-es akadémiai választások adatait vizsgálja, amelyek azt mutatják, hogy bár történtek kisebb előrelépések, az aránytalanság alapvetően változatlan maradt. A szerzők rámutatnak arra is, hogy a probléma nem csupán az akadémiai választások végső eredményében jelenik meg, hanem már a jelölési folyamatban: „az akadémikussá válás folyamatában már a jelölésnél is döntően kevés a női jelöltek száma” (Acsády – Gábor 2025, 132), ami magától értetődően újratermeli az aránytalanságot.

Az elemzés részletesen bemutatja a különböző tagsági kategóriák – rendes, levelező, külső és tiszteleti tagok – nemi arányait is. A külső tagok között a nők aránya valamivel magasabb, de még itt is alacsony: a vizsgált adatok szerint 180 külső tagból mindössze 23 nő, ami 12,77%-os arányt jelent. A tiszteleti tagságban az arány még kedvezőtlenebb: 181 tag között csupán hat nő található, ami 3,31%. Ezek a számok azt jelzik, hogy az akadémiai elitben a nők jelenléte továbbra is kivételesnek számít.

A tanulmány külön kitér arra az ellentmondásra, miszerint több tudományterületen – így elsősorban a humán- és társadalomtudományokban – viszonylag magas a női kutatók aránya, ez azonban nem tükröződik az akadémiai tagságban. A szerzők szerint „azokban a tudományágakban, ahol jellegzetesen magasabb az egyetemet végzett és kutatói pályára lépő nők aránya [...], ott sem növekszik a levelező taggá választott nők aránya” (Acsády – Gábor 2025, 133). Ez arra utal, hogy a probléma nem pusztán a tudományos utánpótlásban, hanem a karrierút későbbi szakaszaiban és az intézményi döntésekben rejlik.

A szerzők hangsúlyozzák a tudományos pálya társadalmi meghatározottságát is. Az akadémiai világ – akár csak a tágabb társadalom – olyan értékrendek és viselkedési minták hatása alatt áll, amelyek gyakran kedvezőtlenebb helyzetbe hozzák a nőket. A női kutatók tudományos előmenetele így nemcsak egyéni teljesítmény kérdése, hanem az intézményi kultúra és a társadalmi elvárások eredője is.

Összességében a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az MTA tagságában tapasztalható alacsony női arány strukturális okokra vezethető vissza. Bár az utóbbi években több kezdeményezés indult a helyzet javítására, az adatok szerint ezek hatása egyelőre korlátozott. A szerzők szerint a valódi változáshoz a jelölési és választási gyakorlat tudatos átalakítására, valamint a női tudományos karrierutak intézményi támogatására lenne szükség.

A fentiekben összefoglalt tanulmányok a legfrissebb vizsgálatokra támaszkodva mutatják be a női és a férfi kutatók tudományos teljesítménye

közi diszkrepanciákat, beleértve az időbeli elcsúszást és a nők publikációs lemaradását. A felmérésekből látható, hogy a nők az egyéni indíttatásból való teljesítés szempontjából lemaradnak a férfi kollégáik mögött, ami a szisztemikus okok mellett magyarázza a nők és férfiak szakmai előmenetele közti diszkrepanciát és az intézményi döntéssel kialakított karrierbeli különbségeket.

Jobbítási kísérletek: mit tesz az Akadémia?

A női kutatókat felkaroló intézményeknek, így a Magyar Tudományos Akadémiának a rendszerszintű problémákat kell kezelni; pontosabban magát a rendszert kell jobbítani, átalakítani. A rendszeren belül pedig olyan teljesítési feltételeket kell kialakítani, amelyek egyrészt lehetővé teszik, hogy a női kutatók a férfiakéval azonos teljesítményt érjenek el, beleértve a publikációs *output*ot és az egyéni indíttatásból megszerzett MTA doktora címet, másrészt segítenie kell a láthatóvá tételt, hogy az immár magasabb női teljesítménynek megfelelő módon lépjenek előbbre az egyetemi vagy kutatóintézeti ranglétrán, töltsenek be vezető pozíciókat, és jöjjenek számításba az akadémikusválasztások idején.

A Magyar Tudományos Akadémia számos teljesítményösztönző intézkedést vezetett be annak érdekében, hogy javuljon a kutatói pályát választó nők publikációs *output*ja, és elérhető közelségbe kerüljön az MTA doktori cím megszerzéséhez szükséges disszertáció befejezése és a publikációs feltételek teljesítése.

Az MTA teljesítményösztönző intézkedései

Az Akadémia mindenekelőtt több pályázati kiírásban gyermekszámot figyelembe vevő korhatár-, illetve korkedvezményeket vezet be. Így az NKKP Starting és a HUN-REN Támogatott Kutatócsoportok pályázatai egyaránt 2 év korhatár-kedvezményt nyújtanak gyermekenként – igaz, csak a PhD-fokozat megszerzése után született gyermekek után. Az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj pályázat gyermekenként 2 év korhatár-kedvezményt ad, de csak kiskorú gyermekek esetén. Szintén 2 év korhatárkedvezményt ad a Lendület Induló pályázat, de csak a fokozatszerzést követően igénybe vett távollétek hosszának megfelelően (lásd erről Toldy et al. 2025, 1778-1781). Összehasonlításként Toldy Andrea és munkatársai felsorolják a magyar akadémiai pályázatoknak megfelelő EU-s pályázatok vonatkozó kiírási feltételeit, amelyek mind 18 hónap korkedvezményt nyújtanak a női pályázóknak. Vagy-

is az ERC Starting Grants, az ERC Consolidator Grants és a Marie Curie Postdoctoral Fellowship egyaránt gyermekenként 18 hónapot adnak – igaz, ezek közül a Marie Curie posztdoktori pályázat csak a PhD megszerzése után született gyermekek után (Toldy et al. 2025, 1778-1781). Vagyis elmondható, hogy a magyar rendszerek nagyvonalúbbak a gyermekek után járó karkedvezmény hossza tekintetében, de szigorúbbak abban a vonatkozásban, hogy csak a PhD után születetteket, illetve a pályázat beadásakor még kiskorúakat veszi figyelembe. A Fiatal Kutatók Akadémiája javasolta mind a négy magyar pályázat kiírásának módosítását, s úgy tűnik, mindegyik esetben sikerrel fog zárulni ez a PhD megszerzése előtt született, illetve kiskorú gyermekekre vonatkozó kiterjesztési kérelem, amelyet az MTA *Nők a kutatói életpályán* elnöki bizottság is támogatott és felkarolt a különböző akadémiai fórumokon.

A FKA sikerének könyvelhető el az is, hogy a karriermegszakítási időszakokat már fel lehet vinni az MTMT-be. Ennek azon pályázatok esetében van jelentősége, amelyek a kutatói életkor függvényében értékelik a publikációs tevékenységet.

Óriási eredménynek tekinthető az MTA *Kisgyermeket nevelő kutatók* számára kiírt pályázata (KGYNK), amelyet *Nők a kutatói életpályán* elnöki bizottság Lamm Vanda vezetése idején indított el, Lovász László, az MTA akkori elnöke támogatásával. Azóta a pályázat már hét alkalommal tudta elősegíteni a kis- és fogyatékkal élő gyermeket nevelő kutatók tudományos előmenetelét. A 14 év alatti gyermeket nevelő, ill. gyermeküket, gyermekeiket egyedül nevelő kutatók (nők és férfiak), valamint a fogyatékkal élő gyermekek szülei számára kiírt KGYNK pályázat I. kategóriája – az MTA doktora cím megszerzéséhez szükséges értekezés megírásának támogatása – igazi sikertörténet, hiszen a támogatást elnyert kutatók közül egy-két kivétellel mindenki benyújtotta az akadémiai doktori pályázatát, és közülük szinte mindenki vagy elnyerte már az MTA doktora címet, vagy folyamatban van az eljárásuk. A pályázat II. kategóriája a kisgyermeket nevelő női kutatókat és a gyermekgondozáson bizonyos időt otthon töltött férfiakat támogatja tudományos eredményeik publikálása érdekében.

Bár kevesebb női tudóst érint, de éppen a nők publikációs lemaradása miatt több fórumon fölmerült, hogy az akadémikusválasztás mégoly hallgatólagos korhatárát is szükséges a nők esetében fölemelni. A Kurutzné Kovács Márta kedvezményezte indítvány 10 év életkori kedvezményt jelöl meg a nők levelezőtagi választásánál, amivel valamennyire kompenzálható a nőknek a gyermekvállalással – mi több, gyakran a gyermekvállalást megelőző nehézségekkel – eltöltött idő. Ez a kezdeményezés elindult, s remélhetőleg a 2027-es jelöléseknél, illetve a 2028-as választásoknál már figyelembe fogják venni az osztályok.

A láthatóság növelése érdekében tett lépések

A női kutatók, női tudósok láthatóságának növelése érdekében tett lépések között elsőként a Magyar Tudomány Ünnepe keretében tartott rendezvényeket említem. Az MTA *Nők a kutatói életpályán* elnöki bizottság 2019 óta minden novemberben megrendezi a „Nők a tudományban” kerekasztalt, amely 2019-ben az új női levelező tagok bemutatkozásával indult. A további években előadássorozatokban mutattuk be a női tudományos teljesítményeket és a női tudósokat, a legkülönbözőbb tudományterületekről. Így a 2020-as „Kutatónők a járvány frontvonalában” című előadássorozat az orvostudomány területéről meghívott előadók részvételével zajlott, a 2021-es „Rejtett folyamatok és feltárt jelentések – a múlt, a nyelv és a szöveg kapcsán” című rendezvényen a régészet, az irodalomtudomány, a történettudomány és a nyelvészet diszciplínáinak képviselői adtak elő. 2022-ben két kerekasztalt is tartottunk: a délelőtti „Biotechnológia a kutatás-fejlesztésben: kurrens trendek” című kerekasztal-rendezvény biokémiai-biotechnológiai témájú volt, míg a délutáni „A nők helyzete a tudományos pályán” című online workshop részeként szociológusok adtak elő. Ugyanebben az évben megemlékeztünk Hugonnai Vilma születésének 100. évfordulójáról is. 2023-ban a klímakutatás és a földtudomány női kutatói tartottak előadásokat „A múlttól a jövőig: új eredmények a klíma, a talaj és az emberi szervezet kutatásában” című rendezvényen, majd 2024-ben megrendeztük „Tudományos pálya és gyermekvállalás” című konferenciánkat. 2025-ös MTÜ programunk újból két előadássorozatból állt: délelőtt „Nők a tudományban – Elődök, kortársak” címen a humán és társadalomtudományok, az élettudományok és a természettudományok kiemelkedő magyar női képviselőiről hallottunk előadásokat, délután pedig fiatal pszichológus nők mutatták be saját kutatási eredményeiket a „Változás és változtatás a pszichológiai tudományokban” című konferencián.

A női tudósok teljesítményének láthatóvá tétele érdekében az MTA *Nők a kutatói életpályán* elnöki bizottság három olyan kiadványt – köztük két angol nyelvűt és egy (kétkötetes) magyar nyelvűt – jelentetett meg, amely a magyar tudománytörténet legfontosabb női alakjainak a pályáivét mutatja be.

A *Pioneer Hungarian Women in Science and Education* első kötete (Akadémiai Kiadó, 2022) – Cristian Réka M. és Kérchy Anna szerkesztésében – tíz tanulmányban tizenhárom úttörő magyar nő tudományos pályáját mutatja be. A fejezetek szerzői és témái: Pukánszky Béla Brunszvik Terézia és Teleki Blanka nőnevelési reformereket mutatja be; Cristian Réka M. a régész és antropológus Torma Zsófia munkásságát; Kéri Katalin az első magyar női csillagászt, Degenfeld Schomburg Bertát; Bruckner Éva az első magyar orvosnő,

Hugonnai Vilma életútját; Arany Zsuzsanna Dienes Valéria matematikus, filozófus és mozgásművész pályáját; Raucsik Varga Andrea a mineralógus Dudich Vendel Máriát; Kocic-Zámbó Larisa a botanikus Csapody Verát; Szabó Péter Gábor a matematikus Péter Rózsát; Dalos Anna a zenetudós Prahács Margitot; végül Hargittai Magdolna a biokémikus Banga Ilona kutatásait mutatja be. A portrék közös tanulsága, hogy ezek a nők tudományos teljesítményükkel saját területük élvonalába emelkedtek, miközben hihetetlen intézményi és társadalmi akadályokkal küzdöttek. Pályájuk egyszerre bizonyítja a női tudományos teljesítmény jelentőségét és azt, hogy a tudományos elismeréshez gyakran nagyobb erőfeszítésekre volt szükségük, mint férfi kollégáiknak.

A *Pioneer Hungarian Women in Science and Education* második kötete (Akadémiai Kiadó, 2023) tizenöt fejezetben huszonegy magyar nő úttörő életpályáját tárja fel. A portrék szerzői és témái a következők: Bruckner Éva két tanulmányban Légrády Erzsébet gyógyszerészt és Barát Irén tudógyógyászt mutatja be; Borgos Anna a budapesti pszichoanalitikus iskola öt női alakját – Hajdu Lillyt, Gyömrői Editet, Bálint Alice-t, Kovács Vilmát és Rotter Liliánt; Font Márta a történész Bartoniek Márta Emmát; Rédey Soma a napenergia-kutató Telkes Máriát; Szabó Péter Gábor a matematikus Klein Esztert; Bondár Mária három régészt – Mozsolics Amáliát, Patek Erzsébetet és B. Kutzián Idát; Kérchy Anna a pszichológus és tanatológus Polcz Alaine-t; Joó Mária a filozófus Heller Ágnes; Kéri Katalin De Gerando Antoninát; Kovács Zsófia Ágnes Madzsar Alice-t; Magyar Adél Révész Margitot; Pukánszky Béla Dolch Dombrádi Erzsébetet; Nakahara Yusuke Varró Margitot; Hörcher Ferenc Slachta Margitot; Budai Ágota Kanizsai Dorottyát. A kötetben bemutatott életpályák számos közös vonást mutatnak egymással éppúgy, mint az első kötetben tárgyalt női tudósokkal. Mindenekelőtt ezek a nők is saját szakterületük élvonalába tartoztak. Emellett tudatos úttörők voltak: tisztában voltak azzal, hogy eredményeikkel más nők számára is megnyitják a tudomány és a felsőoktatás kapuit. Számos esetben a tudományos életben uralkodó nemi hierarchia is akadályozta őket. De az itt bemutatott kivételes női életpályák nemcsak a nehézségekről és küzdelmekről, hanem az örömről, a sikerről és az alkotó élet teljességének élményéről is tanúskodnak.

A *Nők a tudomány fellelőjében – Kutatói életutak a Magyar Tudományos Akadémián, 1949-2021* című nagyszabású, kétkötetes kiadvány Hay Diána, Palasik Mária és Schadt Mária szerkesztők és 88 szerző többéves munkájának gyümölcse. A frappáns cím – amelyet a téma ismert szakértője, Acsády Judit egyik úttörő tanulmányának címéből (Acsády 2010) kölcsönöztek a szerkesztők – pontosan fejezi ki a kötet célját: az első nő akadémikussá történt választása, illetve a „nagydoktori” minősítés bevezetése óta a legmagasabb tudomá-

nyos címet szerző nők életútjának bemutatását. A szerkesztők fáradhatatlan, kitartó levéltári és nemegyszer személyes nyomozói munkájának köszönhetően az összes női akadémikusról és az összes tudomány(ok)/MTA doktoráról születtek pályaképek. Szám szerint 191 életutat mutat be a kötet, olyan női tudósokét, akiknek élete 2021 decembere előtt ért véget.

A pályaképeket kontextualizáló tanulmányok – így a szerkesztők bevezetője, Pukánszky Béla történeti összefoglalója a női művelődés korlátairól és lehetőségeiről, Kozári Monika áttekintése a tudományos minősítés rendszerének történetéről, Hay Diána bemutatója az akadémiai tagjelölések és tagválasztások változásairól, valamint a szerkesztők és Potó Zsuzsanna elemzése a nők tudományban elfoglalt helyének alakulásáról – tág keretet nyújtanak az életutak értékeléséhez és megértéséhez. A pályaképek az MTA tudományos osztályai, ezeken belül az osztályokhoz tartozó diszciplínák szerinti csoportosításban mutatják be a 191 női tudós életét, munkásságát és tudományos eredményeit.

A kötet olvasásakor talán a körülmények változatossága a legfeltűnőbb: a legkülönbözőbb életutak vezettek kiemelkedő teljesítményekhez. Ezek a tudósok más és más környezetből jöttek, értelmiségi vagy nem értelmiségi családokba születtek, hagyományosabb vagy liberálisabb értékrendet vallottak, házasságként vagy egyedülállóként éltek le életüket. Nem mondhatjuk, hogy akár a vallott szellemiség, akár a családi háttér, akár a családi állapot egyértelműen meghatározná, kiből lesz tudós; hiába tűnik legyőzendő erőnek a tradicionális környezet hagyományos szerepekhez való ragaszkodása vagy nehézségnek a több gyermek, sok asszony mindezek ellenére (vagy talán éppen ezek hatására és ezek megtartó ereje révén) lett komoly tudós, igazolva, hogy a körülményeknél fontosabb a tehetség, az elhivatottság és a munkabírási. Meglelték a tudomány műveléséhez szükséges hajtóerőt, a tudós igazi örömét, amely nem más, mint – Bolyai János szavaival – „az elveszett, eredeti, vagy kezdetbeninél még sokkal szebb és gyönyörűbb, okos, művelt második paradicsomnak még a földöni megtalálása” (Benkő 1972, 34, lelt. sz. 10). Olyan *drive* ez, amely a kérdésre adható végérvényes válasz hiányának tudatában is hajtja a tudóst, akit nemcsak a tudományos probléma inspirál, de az is, hogy ezzel valamiképp embertársait szolgálja. Jutalmul pedig megkapták a Bolyai-féle „beljutalmat” (Benkő 1972, 34, lelt. sz. 740), a szolgálat tudattal beoltott kreativitás szédítő hajtóerejét. Ezzel kapcsolatban írja Csíkszentmihályi Mihály, hogy a tudományos kreativitás olyan *flow*-élményt eredményez, amelyben az alkotó eggyé válik a feladattal, a koncentráció mintegy fókuszba áll, vagyis a tudat kizárja magából az elterelő tényezőket, s az *itt és most* irányuló teljes figyelem megszabadítja az embert a lét korlátainak tudatából adódó szorongásoktól (Csíkszentmihályi 2013, 111-113). A kreativitás autotelikus tevékenységgé lé-

nyegül, amelyet önmagáért, a Bolyai-féle beljutalomért végzünk, és amelynek gyümölcse önmaga: a tevékenység által kiváltott boldogságélmény.

Az MTA *Nők a Kutatói Életpályán* elnöki bizottság által kiadott kötetek megjelentetésének egyik célja éppen az, hogy az itt bemutatott tudósok példájával inspirálja a későbbi nemzedékeket, keressék ők is a tudományos eredmények kiváltotta különleges örömet, a *flow*-t, a beljutalmat. Köszönet illeti Freund Tamást, az MTA elnökét, hogy felkarolta a vállalkozásokat és támogatta ezeknek a valóban tudománytörténeti jelentőségű műveknek a megjelentetését.

Összefoglaló

Tanulmányomban azt mutattam be, hogy a női kutatók hátrányt szenvednek a tudományos előmenetel két kulcsfeltétele, a publikációs teljesítmény és a kapcsolódó szakmai láthatóság tekintetében. Bár a magyar tudományos életben a nők jelenléte az elmúlt évtizedekben folyamatosan erősödött, a tudományos hierarchia legfelső szintjein – így az MTA doktora cím és az akadémiai tagság tekintetében – továbbra is jelentős az aránytalanság. Ennek egyik oka feltehetően az, hogy a kutatói pálya kritikus szakaszai gyakran egybeesnek a családalapítás és a gyermekvállalás időszakával, ami a publikációs teljesítmény és a szakmai jelenlét átmeneti visszaeséséhez vezethet. A rendszerszintű és kulturális akadályok ezért nem pusztán egyéni pályákat érintenek, hanem a tudományos intézményrendszer működését is.

Bemutattam, hogy a Magyar Tudományos Akadémia milyen kezdeményezésekkel igyekszik javítani ezen a helyzeten. A *Nők a kutatói életpályán* elnöki bizottság programjai egyszerre célozzák a kutatónők teljesítményének támogatását és tudományos láthatóságuk növelését. A kutatási feltételek javítása, a pályázati és ösztöndíjprogramok, valamint a publikációs és konferencialehetőségek bővítése hozzájárulhat ahhoz, hogy a nők tudományos eredményei nagyobb nyilvánosságot kapjanak. Ugyanilyen fontos szerepet játszik a példaképek bemutatása is: a múlt kiemelkedő női tudósainak pályaképei nemcsak a tudománytörténet hiányzó fejezeteit pótolják, de inspirációt is adhatnak a fiatal kutatók számára.

Összességében amellet érveltem, hogy a teljesítmény és a láthatóság egymást erősítő tényezők: a tudományos kiválóság csak akkor válhat valóban hatékonyá a tudományos közösségben, ha megfelelő intézményi és társadalmi keretek biztosítják annak felismerését és elismerését. A kutatónők támogatása ezért nem csupán esélyegyenlőségi kérdés, hanem a tudomány egészének fejlődését szolgáló stratégiai feladat.

Felhasznált irodalom

- Acsády Judit. 2010. „Nők a magyar tudomány fellegvárában. Statisztikai áttekintés és narratív elemzés karrieréről.” *Magyar Tudomány* 2010 (11): 1390–1399.
- Acsády Judit – Gábor Csilla. 2025. „Nők az MTA tagságában. Az utóbbi évek tendenciái a számok tükrében.” *Magyar Tudomány* 186 (1): 128–140.
- Benkő Samu. 1972. *Bolyai János vallomásai*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó. (A leltári szám a Teleki–Bolyai Könyvtár, Bolyai-gyűjteményére vonatkozik.)
- Cristian Réka M. és Kérchy Anna, szerk. 2022. *Pioneer Hungarian Women in Science and Education I*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Cristian Réka M. és Kérchy Anna, szerk. 2024. *Pioneer Hungarian Women in Science and Education II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Csikszentmihályi, Mihály. 2013. *Creativity: Flow and The Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Perennial.
- Kaptay György – Palotás Árpád Bence. 2025. „Női és férfi kutatók tudományos eredményességének időfüggése az MTMT szerint.” *Magyar Tudomány* 186 (9): 1794–1806.
- Kurutzné Kovács Márta. 2025. „Egy konferencia margójára. A gyermek, a család és a nemzet oltárán feláldozott alkotói éveket a női kutatóknak vissza kell kapniuk.” *Magyar Tudomány* 186 (9): 1807–1810.
- Hay Diána, Palasik Mária és Schadt Mária, szerk. 2025. *Nők a tudomány fellegvárában – Kutatói életutak a Magyar Tudományos Akadémián, 1949-2021*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Toldy Andrea – Lázár Zsófia – Barta Veronika – Wilhelm Imola – Gselmann Eszter – Vida Zsófia Viktória – Kovács Karolina Eszter – Solymosi Katalin. 2025. „A női kutatók helyzete Magyarországon és az Európai Unióban.” *Magyar Tudomány* 186(9): 1768–1793.